

Likovna kreativnost i njene specifičnosti

Biljana Vrbić – Mačak

SAŽETAK: Razvoj nauke i umjetnosti uvijek je bio rezultat rada iznimno kreativnih pojedinaca. Stoga, današnja savremena nastava uz odgojno-obrazovne ciljeve sve više ističe potrebu razvoja učeničkih sposobnosti, naročito razvijanja i oslobađanja kreativnog potencijala svakog učenika. Kreativnost se može i mora njegovati i poticati kroz sva obrazovna područja današnje nastave, a posebno u predmetima vezanim za umjetnost. Likovna kultura kao predmet temelji se na vizualnom i likovnom jeziku koji učenici usvajaju kroz vlastiti izraz i doživljaj pa tako, s time ima dobre predispozicije za razvoj učeničke kreativnosti. Da bi nastava ostvarila te ciljeve potrebno je rasvijetliti fenomen kreativnosti. Akcenat je stavljen na likovnu kreativnost i njena specifična obilježja: perceptivnu lakoću, vizualnu memoriju, spacijalne vještine, estetsku inteligenciju, kreativnu imaginaciju itd. U radu se govori i o karakteristikama kreativne nastave. To je nastava u kojoj nastavnik ne nameće svoje mišljenje i svoja rješenja, nego je otvoren za različite nove mogućnosti.

Ključne riječi: *kreativnost, originalnost, fleksibilnost, fluentnost, kreativna imaginacija, elaboracija, osjetljivost za probleme, redefinicija*

Visual Art Creativity and Its Specific Characteristic

ABSTRACT: Advance in scientific and artistic development has always been the result of thorough work of extremely creative single persons, thus educational aims of nowadays modern teaching more and more stress the need for development of students' abilities, especially those for developing and realising the creative potential in each student. Creativity can be and must be cherished and initialized through all educational areas, especially through those related to art. Visual art as school subject is based on visual and artistic language which students adopt through personal expression and experience thus making good preconditions for development of personal creativity. For realising the aims of teaching, it is important to enlighten the phenomenon of creativity. What is stressed here is visual art creativity and its specific characteristics: perceptual easiness, visual memory, spatial skills, aesthetic intelligence, creative imagination and so on. This work also deals with characteristics of creative teaching. It is the teaching in which a teacher does not impose his opinion and his solutions but he is rather open to different new possibilities.

Keywords: *creativity, authenticity, flexibility, fluency, creative imagination, elaboration, sensitivity for problems, redefinition*

UVOD

Likovna kultura kao predmet u okviru osnovnoškolskog obrazovanja temelji se na vizualnom i likovnom jeziku koji učenici usvajaju kroz vlastiti likovni izraz i doživljaj, kroz komunikaciju s umjetničkim djelima svjetske i domaće likovne baštine, ali i sa svim ostalim iz vizualno – likovnog okruženja. Polazište nastave likovne kulture je savremeno shvatanje likovnog jezika i općeg intelektualnog, psihičkog i motoričkog razvitka djeteta u kojem likovno izražavanje nosi ključnu ulogu. Savremena nastava Likovne kulture kod učenika želi razviti aktivni stvaralački odnos i u individualnom radu i u doživljaju umjetničkog, što je direktno povezano s razvitkom analitičkog misaonog procesa koji je sastavni dio svake kreativne djelatnosti.

KREATIVNOST

Riječ kreativnost nastala je od latinske riječi *creare* čije je značenje proizvoditi stvari koje nisu ranije postojale, ili stvarati. Kreativnost se najčešće definira

kao sposobnost davanja novih ideja. Kreativni pojedinac uočava, vidi i doživljava, kombinira stvari i pojave na nov i neuobičajen način. U današnje vrijeme, istraživanju i izučavanju kreativnosti prilazi se s različitih aspekata koji se pojednostavljeno mogu svesti na proučavanje osobina kreativne ličnosti, te kreativnog produkta i njegovih značajki i samog kreativnog procesa kao posebno složenog fenomena koji se ne može svesti na samo jednu opću sposobnost. Posebno je važno istraživanje i sagledavanje mogućnosti razvijanja kreativnog mišljenja. Danas se zna da kreativne sposobnosti posjeduje svaki čovjek, ali ne u istim omjerima. Koliko će pojedinac iskoristiti svoje kreativne potencijale zavisi od više uvjeta: njegovih intelektualnih i drugih sposobnosti, osobina njegove ličnosti, motivacije i socijalnog okruženja. Da bi se ostvarile kreativne mogućnosti pojedinca, veoma je bitno posvetiti posebnu pažnju razvoju kreativnih sposobnosti svakog čovjeka, naročito u ranom djetinjstvu i u periodu školovanja.

Fenomen kreativnosti je oduvijek bio interesantan ljudima, ali tek u 20. st. počinju ozbiljnija naučna istraživanja. Tome je najveći doprinos dao američki psiholog Joy Paul Guilford. Prema Kvašćevu (1976), njegov naučni rad poznat je kao „model strukture intelekta“. Faktore intelekta svrstao je u tri kategorije:

- Prema operaciji ili intelektualnoj aktivnosti na spoznaju, pamćenje, divergentnu produkciju, konvergentnu produkciju i evaluaciju;
- Prema sadržaju ovih operacija na: figurativne, simboličke, semantičke i bihevioralne;
- Prema njihovim proizvodima, koji mogu biti: jedinice, klase, relacije, sistemi, transformacije i implikacije.

Kombiniranjem intelektualnih operacija s njihovim sadržajima i proizvodima proizlazi 120 različitih faktora od kojih svaki predstavlja jednu potencijalnu intelektualnu sposobnost. Od pet navedenih intelektualnih aktivnosti ili operacija, za kreativnost je naročito značajna divergentna produkcija, odnosno stvaranje raznovrsnih ideja iz jedne date informacije. Divergentna produkcija kombinirana s četiri vrste sadržaja i šest vrsta proizvoda rezultira s 24 sposobnosti koje su važne za kreativnost. Kvašćev (1971, 1976, 1996) ističe da su primarne osobine ili faktori kreativnosti, po Guilfordu:

1. originalnost (divergentna produkcija semantičkih transformacija) – sposobnost proizvodnje rijetkih ili posve novih ideja; duhovitost, udaljenost asocijacija, sposobnost proizvodnje rijetkih odgovora
2. fleksibilnost – brzo pronalaženje velikog broja rješenja nekog problema, tj. sposobnost proizvodnje mnogih relevantnih ideja. Postoje različiti pristupi rješavanju problema.

Razlikujemo:

- a) spontanu fleksibilnost – sposobnost spontane promjene usmjerenosti mišljenja (divergentna produkcija semantičkih klasa), sposobnost proizvodnje različitih ideja u relativno nestrukturiranim situacijama;
- b) adaptivnu fleksibilnost – sposobnost rješavanja zadataka na različite načine (divergentna produkcija figurativnih transformacija) i to naročito zadataka koji zahtijevaju da se odbace poznate i potvrđene metode i otkriju nove metode, okretanje k neubičajenom pravcu. To je u stvari oslobađanje od inercije mišljenja, sposobnost mijenjanja usmjerenosti mišljenja u novonastalim situacijama.
3. fluentnost – podrazumijeva se sposobnost da se za određeno vrijeme proizvede što veći broj smislenih ideja; sposobnost obrade informacija i objekata na različite načine; mogućnost simultanog sagledavanja različitih mogućnosti u što više kategorija.

Razlikujemo:

- a) fluentnost riječi (stvaranje novih riječi, formiranje ideje riječima) – divergentna produkcija simboličkih jedinica,
- b) asocijativnu fluentnost (nalaženje sinonima, analogija, sličnih problema) – divergentna produkcija semantičkih relacija,
- c) ekspresivnu fluentnost (umijeće izražavanja

ideja riječima) – divergentna produkcija semantičkih sustava,

- d) fluentnost ideja (veliki broj ideja) – divergentna produkcija semantičkih jedinica.
4. elaboracija – sposobnost razrade rada, razvijanje originalnog rada u cjelini na osnovu otkrivenih novih ideja; sposobnost da se nađu detalji koji će upotpuniti početnu skicu ili plan djela; razrađivanje originalne ideje u detalje, ukrašavanja ideja detaljima:
 - a) figurativna elaboracija – divergentna produkcija figurativnih implikacija,
 - b) semantička elaboracija – divergentna produkcija semantičkih implikacija.
5. osjetljivost za probleme – sposobnost otkrivanja i formulisanja problema u nedoživljenim problemskim situacijama; sposobnost uočavanja nedostataka ili potrebe za promjenama ili poboljšanjima.
6. redefinicija – pronalaženje novih funkcija poznatim objektima; sposobnost da se poznati predmeti upotrijebe na nov i neubičajen način; sposobnost napuštanja starih načina tumačenja da bi se koristilo u nove svrhe.

Sposobnost planiranja, po mišljenju Guilforda, također čine grupu stvaralačkih sposobnosti koja se direktno odnosi na realizaciju kreativnih ideja. Bez razvijanja ovih sposobnosti ne bi bilo kreativnih produkata. Sposobnosti planiranja čine: orijentacija, predikacija, elaboracija, ingenioznost i evaluacija (Kvašćev, 1980, str. 5).

1. Sposobnost orijentacije omogućava stvaranje i prilagođavanje plana datoj situaciji. Orijeentacija se odnosi na opažanje i sređivanje date situacije, na sposobnosti identifikovanja važnih varijabli i operisanje njima.
2. Sposobnost predikacije se odnosi na uviđanje i otkrivanje datih relacija između podataka i ideja. To je predviđanje posljedica svakog aspekta plana i plana u cjelini.
3. Elaboracija je sposobnost specifikacije datih suštinskih detalja, proizvodnja alternativnih metoda, otkrivanje kritičkih detalja plana. Sređivanje plana obuhvata vremensko aranžiranje koraka u sekvencama vremena i hijerarhijsko sređivanje plana koje se odnosi na grupisanje stvari u skladu s klasama i podklasama.
4. Ingenioznost je otkrivanje inventivnih metoda i razvijanje novih i rijetkih procedura, to jest razvijanje plana i rješavanje problema, zatim prilagođavanje poznatih metoda novim situacijama.
5. Evaluacija je važna sposobnost koja se odnosi na provjeravanje vrijednosti i istinitosti bitnih aspekata plana.

Iako je Guilfordova teorija često kritizirana, jer je divergentno mišljenje uži pojam od pojma kreativnosti, ona je otvorila puteve daljeg istraživanja kreativnosti. Jackson i Messick, 1965. razmatraju stvaralački proces razlikujući tri elementa: kreativna ličnost, kreativni produkt i estetske reakcije koje se javljaju kod ljudi pri susretu s produktima kreativnosti. U svemu tome

pronalaze različite kriterijume koje vezuju za procjenjivanje kreativnosti.

Kreativna ličnost, po njima, ima sljedeće osobine: veoma razvijenu fantaziju, toleranciju prema dvosmislenosti, izrazitu kreativnu ekspresivnost, osjetljivost na probleme, otvorenost duha, fleksibilnost, intuitivnost i spontanost (Kvašček, 1976, str. 128).

Produkt se ocjenjuje kao kreativan ako je neobičan u poređenju s drugim produktima iste klase ili vrste. Za takvo upoređivanje trebaju biti razrađene norme. Tako naprimjer, o neobičnosti dječijeg crteža možemo suditi samo u poređenju s crtežima druge djece istog uzrasta. Uz kategoriju neobičnosti, da bi se smatrali kreativnim odnosno originalnim, produkti osim toga moraju biti novi i rijetki. Uz kategoriju neobičnosti za procjenjivanje kreativnosti bitna je prikladnost, podesnost, odnosno da produkt pristaje uz kontekst, da se uklapa u njega; na taj način se isključuju sve apsurdne tvorevine. Analizirajući produkte, možemo govoriti o spoljašnjoj prikladnosti, koja podrazumijeva logičnost i unutrašnjoj prikladnosti, koja podrazumijeva unutrašnje elemente kreativnog produkta. One moraju formirati harmoničnu cjelinu. Logični zahtjevi proizlaze iz spoljašnje situacije, a unutrašnji se nalaze u stvaraoocu. Prema Kvaščeku (1980, str. 6–7), važna odrednica kreativnosti je transformacija ideja i prevazilaženje konvencionalnih ograničenja. Pod transformacijom se ne podrazumijeva samo promjena oblika, već promjena koja dovodi do nastajanja novih formi iz prethodnih. Transformacija uključuje radikalne promjene i zahtijeva novu kombinaciju elemenata. Pored ovih navedenih kriterija, Jackson i Messick ističu i važnost kondenzacije. Po njima taj kriterij posjeduju samo vrhunski kreativni produkti, umjetnička i naučna djela. Kondenzacija se odnosi na jedinstvo i koherentnost koji sadrži kreativno, produkt u kome su ujedinjeni jednostavnost i složenost. Na prvi pogled vrhunski produkti djeluju krajnje jednostavno, a ustvari su veoma kompleksni, jedinstveno sačinjeni od jednostavnih i složenih elemenata. Posmatrač pri susretu s takvim kreativnim produktima, s djelima kreativne ličnosti često ima snažan doživljaj. Ta estetska reakcija rezultat je spomenutih kriterija, od neobičnosti koja pobuđuje iznenađenje i radoznalost, prikladnosti koja daje osjećaj zadovoljstva, transformacije i kondenzacije koje stimuliraju misao i dovode do evociranja emocija, mijenjaju kod posmatrača osjećaje i utječu na njegove stavove.

Kategorije kreativnosti

Prema Kvaščeku (1976, str. 5), Irving Taylor razlikuje pet oblika kreativnosti:

- *Ekspresivna kreativnost* (primarna) koja se manifestira slobodno i odlikuje spontanom variranjem. Karakteristična je za djecu što se očituje u spontanom crtežu. Kvalitet ostvarenog nije važan, u stvaranju nema određenog cilja niti plana rada, nema korelacija, radi se na principu prvog poteza.
- *Produktivna kreativnost* u odnosu na ekspresivnu je viši nivo kreativnosti. Ona podrazumijeva ovladavanje medijima i razvijenije vještine pa je kreativni proizvod formiran s većom vještinom i boljom tehnikom bez naglašene originalnosti. Tu postoji ograničavanje proizvoljnosti i kontrola

slobodne volje, jer se sprovodi po planu i s određenim ciljem. Ljudi koji posjeduju ovakvu kreativnost obično su veoma vješti, s razvijenom i usavršenom tehnikom rada i veoma su produktivni.

- *Inovativna kreativnost* karakteristična je po dosjetljivosti u kombinaciji materijala i rukova tehnikama i metodama kao i po fleksibilnosti opažanja novih i do tada nepostojećih veza. Ovdje je najčešće prisutno novo korištenje već postojećeg.
- *Inventivna kreativnost* je vrhunska, jer se bazira na kontinuitetu razvoja. Ona dolazi kao posljedica potpunog i sveobuhvatnog razumijevanja principa iz neke oblasti. Ona podrazumijeva modifikaciju koja razvija i produbljuje osnovne principe.
- *Emergentivna kreativnost* je revolucionarna kreativnost koja je sposobna da prevaziđe stare i formuliše sasvim nove, dublje i sveobuhvatnije principe. Podrazumijeva stvaranje sasvim nove ideje, teorije, tehnike... Ovaj oblik kreativnosti može u većoj i manjoj mjeri sadržavati sve ostale, ali i ne mora kada govorimo o vizionarstvu i intuiciji.

Likovna kreativnost

Prema područjima u kojima se manifestira fenomen kreativnosti najjednostavnija je klasifikacija na naučno-tehnološku i umjetničku kreativnost. Najveća razlika između ove dvije kreativnosti je u tome što umjetnička kreativnost podrazumijeva estetsku komponentu kao specifično obilježje (Duh, 2004, str. 13). I unu umjetničke kreativnosti možemo praviti razlike i tražiti specifična obilježja prema pojedinim umjetnostima. Interesantno je da su najranija istraživanja umjetničke kreativnosti vezana upravo za područje likovnog stvaralaštva. Već 1939. godine, psiholog Norman Maier analizira i opisuje sposobnosti i karakteristike koje omogućuju likovno stvaralaštvo. Po njemu, najznačajniji faktori koji čine preduvjet za likovno stvaralaštvo su:

- razvijene sposobnosti: perceptivne lakoće, vizualne memorije, ručne vještine i estetske inteligencije,
- motivacija (perzistencija),
- kreativnost, odnosno kreativna imaginacija (Čudina–Obradović, 1991, str. 123).

Ovaj Maierov sistem prvobitnih 6 faktora u kasnijim istraživanjima potvrdili su i drugi naučnici ne unoseći bitne izmjene. Istraživači kao Lowenfeld, Torrance i Osborn posebno ističu važnost kreativne imaginacije, koja se najlakše definiše kao sposobnost stvaranja psihičkih slika o onome što nije stvarno.

Osobine umjetničke kreativnosti i razlike između različitih umjetnosti istraživao je, među prvima, i Guilford. Njegova otkrića, nakon niza testiranja kreativnih sposobnosti, objavljena su u radu „Stvaralačke sposobnosti u umjetnosti“ (1957). U radu se zaključuje da kreativnost nije jedna jedinstvena sposobnost, nego skup različitih sposobnosti (Kvašček, 1976, str. 270). On izdvaja karakteristične sposobnosti umjetničke kreativnosti: četiri faktora fluentnosti, tri faktora fleksibilnosti, faktor originalnosti i faktor elaboracije. Pisci, po njemu, između ostalog imaju

izražene sposobnosti ekspresivne fluentnosti, fluentnosti ideja i asocijativnu fluentnost. Ističe da su za umjetničku kreativnost važne i sposobnosti redefinicije i vizualizacije.

Likovna kreativnost podrazumijeva vizualno-spacijalnu sposobnost koja nije jednoznačna, već objedinjuje više sposobnosti, u prvom redu vizualnu diskriminaciju – oštro zapažanje detalja i nijansi, impresiju nekog prizor, a zatim vizualnu memoriju – sposobnost pamćenja slika velike živosti s precizno reproduciranim detaljima, te spremnost da se one ožive i dozovu u sjećanje. Uz to, bitna je velika usklađenost ruke i oka, odnosno tehničke vješt spacijalnih sposobnosti koje su naročito bitne za rad u trodimenzionalnoj formi. Sve to podrazumijeva veliku slobodu u upotrebi živih, bogatih impresija, informacija, pojmova i sposobnosti manipuliranja vizualnim predodžbama za izražavanje misli i ideja i sklonost organiziranju u smislu namjernog i svjesnog grupiranja oblika u poredak koji zadovoljava osjećaj dobre kompozicije i organizacije.

Bogumil Karlavaris pod pojmom kreativnosti podrazumijeva splet karakteristika intelekta i osobnosti, motivacije, emotivnosti i drugih faktora koji predstavljaju osnovu stvaralaštva, odnosno daju sposobnost povezivanja dosad nepovezanih i na taj način iznalaženja novih rješenja. On smatra da likovno stvaralaštvo omogućuju ove sposobnosti: sposobnost opažanja, predstave i likovna iskustva, fantaziju i sposobnosti izražavanja prvenstveno u tehničkom smislu, a podstiče sljedeće: apercepciju, posebno likovnu (senzitivnost), stvaralačko mišljenje, emocije i senzibilitet izraza (Kvašček, 1976, str. 25). Pojam kreativnosti, po Karlavarisu, podrazumijeva splet karakteristika intelekta i osobnosti, motivacije, emotivnosti i drugih faktora koji predstavljaju osnovu stvaralaštva, odnosno, daju sposobnost povezivanja dosad nepovezanih, i na taj način iznalaženja novih rješenja. Kreativni proces odlikuje se otvorenosću duha, osjetljivošću za okolni svijet, željom za promjenom, originalnošću, maštom, kritičnošću...

Psiholog Howard Gardner, također, smatra da su za likovnu kreativnost posebno važni aspekti vizualno – spacijalne sposobnosti kao što su osjetljivost za kompoziciju, organizaciju i ovladavanje likovnim jezikom, koji se razvijaju iskustvom, vježbom i gledanjem stvari drugačije (ispod površine), a kristaliziraju se kao osjećaj za harmoniju, odnos površine, oblika, boje, odnosno estetske vrijednosti. Njegova istraživanja su dokazala da se taj osjećaj ne razvija automatski, ali se može naučiti i razviti kroz rad, čak i kod djece (Čudina–Obradović, 1991, str. 126) Grgurić i Jakubin o razvijanju dječije kreativnosti kažu: „Razvijanje likovne kreativnosti treba biti sastavnim dijelom redovnog sata vizualno–likovnog odgoja i obrazovanja, ono ne traži posebne sate niti dodatn vrijeme (...) Likovne probleme treba pred učenike postavljati problemski, a ne kao gotova likovna rješenja. Provođenjem divergetnog mišljenja izravno utječemo na kreativnu aktivnost, a time na sveukupni stvaralački potencijal učenikov“ (1996, str. 75).

Razvoju kreativnosti doprinosi obogaćena sredina, izloženost umjetnosti i stvaranju umjetnosti. Eksperimentisanje kroz stvaralačku igru razvija likovni

osjećaj i likovnu kreativnost (Čudina–Obradović, 1991, str. 127).

Matjaž Duh (2004, str. 28) smatra da moramo razlikovati subjektivne likovne faktore i faktore likovne kreativnosti kako bismo zaista razumjeli proces likovne kreativnosti. Subjektivni likovni faktori bitno utječu na stvaralački proces i to na taj način što jedni proces omogućavaju, a drugi podstiču.

Subjektivni likovni faktori koji omogućavaju likovni proces su: detaljno i tačno zapažanje, skup predstava, odnosno likovno iskustvo i vizualno pamćenje, mašta i motorička spretnost. Subjektivni likovni faktori koji podstiču likovnu kreativnost su: opažajna senzitivnost – prijemčljivost na vizualne podražaje, kreativno mišljenje, emocije i motorička sezibilnost.

Prema M. Duhu (2004), redefinicija, fluentnost i elaboracija se mogu shvatiti kao faktori koji kreativnost omogućavaju, jer kod ovih faktora taj element dominira. Originalnost, fleksibilnost i osjetljivost za probleme mogu se razumjeti kao faktori koji kreativnost podstiču, jer kod njih prevladuje ta podsticajna komponenta, a uz to sadrži i elemente koji kreativnost omogućavaju. Na taj način se može izbjeći shematsko i pojednostavljeno razumijevanje određenih faktora kreativnosti. Svakom faktoru kreativnosti može se dodati dopunjujući faktor s kojim on jedan kreativnost podstiče, a drugi kreativnost omogućava. Dakle, postoje razlike između kreativnih procesa i njihovih podsticaja za te procese, jer su na jednoj strani faktori koji kreativnost podstiču, a na drugoj koji kreativnost omogućavaju.

Tako je originalnost kao podsticajni faktor cjelina koja se sastoji od tri podsticajne i jedne likovne sposobnosti koja omogućava kreativnost. Podsticajne sposobnosti su kreativno mišljenje, emocionalnost i osjetljivost opažanja (senzitivitet), a likovna sposobnost koja omogućava kreativnost je likovno iskustvo (vizualno pamćenje, uočavanje i korištenje originalnih materijala i postupaka). Kod podsticajnih faktora likovne originalnosti može se pratiti individualna osjetljivost i originalna rješenja autora. Time se ukazuje na neočekivana, individualna i originalna rješenja. Faktori koji to omogućuju pokazuju se u sposobnosti opažanja i traženja originalnih detalja i sposobnost njihovog povezivanja. Detalji su na originalni način povezani u cjelinu (Duh, 2004, str. 30).

Likovna fleksibilnost kao podsticajni faktor sastoji se od motoričke osjetljivosti (senzibilnosti), kreativnog mišljenja, emocionalnosti (pokretačke sposobnosti) i mašte, (likovne sposobnosti) koja omogućuje kreativnost. Podsticajni faktori likovne fleksibilnosti pokazuju se u otkrivanju novih puteva ka traženju likovnih rješenja i pojavljaju se kao razlike u likovnim rješenjima istih predmeta ili figura, te znače divergentni pristup ka motivu i likovnoj strukturi, što omogućava dobar kreativni likovni izraz. Faktori koji kreativnost omogućavaju pokazuju se u fleksibilnom prilagođavanju likovno izražajnim sredstvima gdje su motorička spretnost i upotreba materijala u skladu sa likovnom idejom. Raznovrsna upotreba materijala i njihova dobra iskorištenost stvaraju rezultat koji ima pozitivne individualne karakteristike (Duh, 2004, str. 30).

Osjetljivost za likovne probleme kao faktor koji podstiče kreativnost je cjelina od dvije podsticajne sposobnosti: emocionalnost i senzitivnost zapažanja i dvije likovne sposobnosti, koje kreativnost omogućavaju: tačnog zapažanja i likovnog iskustva. Podsticajni faktor likovne senzibilnosti odražava se u osjetljivosti za doživljavanje i jasnoći u interpretaciji likovnog problema. Potpuno doživljavanje likovnog problema i dobro pronađen pravi likovni izraz odražavaju se u osjećaju da se problem likovno riješi. Faktori koji kreativnost omogućavaju pokazuju se u prepoznavanju likovnih problema na motivu u njihovom diferenciranju i skladnosti sa likovnom cjelinom. U likovnoj interpretaciji motiva prisutna je osjetljivost za skladnost između likovnih komponenti (Duh, 2004, str. 31).

Likovna redefinicija kao faktor koji kreativnost omogućava sastoji se od likovnog iskustva i mašte, sposobnosti koje omogućavaju kreativnost i od senzitivnosti i kreativnog mišljenja, sposobnosti koje je podstiču. Faktori koji kreativnost omogućavaju pokazuju se kao proces uspješnog likovnog transponovanja kao svjesno redefinisane ideje, materijala, ali i vizuelnog utiska u nešto novo. Odnosi se na opseg i karakter redefinisane osnovne ideje vizuelnog utiska u likovnoj strukturi. Podsticajni faktori likovne redefinicije ukazuju se u zapažanju onih likovnih pojava (elemenata, detalja) koji su primjereni za likovno transportovanje. Primijećeni su u trenucima biranja materijala i likovne strukture (Duh, 2004).

Likovna fluentnost kao faktor koji omogućava stvaralaštvo je cjelina od mašte i motoričke spretnosti (tehnička spretnost), dvije sposobnosti koje omogućavaju kreativnost, od senzibilnosti i emocionalnosti, dvije sposobnosti koje je podstiču. Faktori koji kreativnost omogućavaju pojavljuju se u motoričkoj spretnosti u realizaciji ideje. Uspješno motoričko savladavanje likovne tehnike omogućuje bogatstvo postupaka, varijanti i spretnosti koje u skladu s idejom omogućavaju različite fine operacije. Podsticajni faktor likovne fluentnosti ukazuje se u interesantnim i novim likovnim idejama koje su dodatni impuls za likovno rješenje, bogate i raznovrsne likovne ideje daju likovnom izrazu posebnu čar (Duh, 2004).

Elaboracija, kao faktor koji omogućava kreativnost je cjelina od dvije sposobnosti: vizualnog pamćenja (likovna iskustva) i mašte koje omogućavaju kreativnost i dvije koje je podstiču, senzibilnosti i kreativnog mišljenja. Faktori koji kreativnost omogućavaju pokazuju se u estetskoj organizaciji izraza, skladnosti ideje i materijala, a u likov planiranju, u poštovanju pravila oblikovanja. Kreativna upotreba likovnih zakonitosti i skladnost između različitih komponenti oblikovanja omogućavaju sugestivnost likovnog izraza. Podsticajni faktori elaboracije vide se u likovnoj namjeri i postupcima realizacije, znači u pripremi kreativnog procesa. Dobra likovna ideja pokreće skladne postupke realizacije koji su uspješno izvode u skladnom kreativnom procesu (Duh, 2004).

Prema M. Duhu (2004), sve komponente kreativnosti su složene i u svome jedinstvu imaju i suprotnosti. Dominacija određenih karakteristika ih svrstava među podsticajne faktore ili među faktore koji omogućuju proces. Ova ambivalentnost proizlazi iz međusobne

povezanosti pojava i procesa te se sve kvalitativne promjene u procesu kreativnosti dešavaju kao posljedica borbe suprotnosti. Ovako opsežna analiza kreativnih faktora ne samo da rasvjetljava proces likovne kreativnosti, već pomaže u određivanju redoslijeda u razvijanju kreativnih faktora. Time se olakšava konceptiranje sadržaja kao i redoslijed utjecaja na razvoj pojedinih kreativnih faktora u nastavi Likovne kulture.

Poticanje kreativnosti u nastavi

Ellis Paul Torrance, američki psiholog i pedagog, istraživao je kreativnost i posebno se bavio problemima i mogućnostima razvoja stvaralačkih sposobnosti kod učenika osmogodišnje škole. Formirao je teoretski sistem razvoja stvaralaštva te je, po Kvašćevu (1976, str. 411), još šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća brojnim eksperimentima dokazivao da je moguće u nastavi poticati kreativnost. Torranceov sistem razvijanja kreativnosti ima sljedeću osnovu:

1. otkrivanje višeznačnosti datih činjenica i povećavanje vrijednosti datih informacija;
2. razvijanje strategije kreativnog učenja putem otkrića;
3. razvijanje motivacijskih komponenti kreativnosti (motiv radoznalosti, motiv postignuća, motiv za manipulisanjem);
4. asocijativna osnova otkrića (igranje idejama);
5. razvijanje novog sistema vrijednosti i kreativna atmosfera u grupi;
6. sinteza empirijskog istraživanja i teoretskog uopštavanja;
7. pronalaženje nečeg novog na osnovu nekompletnih činjenica i nedovoljno strukturiranog materijala;
8. individualizacija kreativnog učenja prema nivou kognitivnog razvoja (Kvašćev, 1976).

Njegov teoretski sistem sadrži trideset sedam komponenti koje usmjeravaju nastavnike kako da podstiču i razviju kreativnost. Implementiranje tih načela u nastavu podrazumijeva filozofiju nastave kojoj učenike ne učimo kako su svi problemi riješeni i samo treba naučiti tačne odgovore i usvojiti gotova rješenja. Nasuprot tome, hrabrimo ih da uočavaju probleme i postavljaju (često i nezgodna) pitanja, da shvate da još ima mnogo posla za mlade i sposobne ljude. To je nastava u kojoj nastavnik ne nameće svoje mišljenje i svoja rješenja, nego je otvoren za različite nove mogućnosti.

Nastava predmeta Likovna kultura, već po svojoj prirodi, ima dobre predispozicije za razvijanje kreativnosti i to je jedan od njenih ključnih zadataka. Jezgra nastavnog sata ovog predmeta je praktično-kreativni rad učenika. Te vježbe koje se izvode u relativno kratkom vremenu moraju biti dobro osmišljene i isplanirane. One podrazumijevaju varijaciju ne samo likovnih područja, likovnih tehnika, motiva već i različitih načina učeničkog rada: rad po posmatranju, rad nakon posmatranja, rad po sjećanju, rad po mašti, rad po tekstu i rad po stvaralaštvu. Svaki od ovih načina učeničkog rada podstiče razvoj različitih intelektualnih sposobnosti, a njihovo variranje nastavu obogaćuje i čini raznolikom. Zbog toga je poželjno da su ovi načini rada ravnopravnije zastupljeni u nastavi

(u praksi, nažalost, nisu!). Najviše je diskriminiran rad po stvaralaštvu koji podrazumijeva uvođenje reprodukcija umjetničkih djela kao poticaj za realizaciju učeničkog likovnog rada – a upravo to je metoda estetskog transfera koja je u našim školama malo poznata ili zanemarena iz praktičnih i ekonomskih razloga. Ova metoda nam omogućuje da učenici na nastavi likovnog odgoja ne primaju samo pasivno informacije o likovnoj umjetnosti, već razvijaju i estetski doživljaj samog umjetničkog djela. Ona svakako polazi od prezentacije umjetničkog djela, te je ključno da su izabrana izrazito kvalitetna umjetnička djela, a i sama prezentacija kvalitetno izvedena. Interakcija između posmatrača i umjetničkog djela je veoma ličan proces i zavisi od mnogo uvjeta, a naročito od senzibiliteta pojedinca, njegovog trenutnog raspoloženja, sjećanja, ličnog iskustva i sl. Da bi se interakcija zaista uspostavila, u grupi učenika odnosno u odjeljenju mora vladati atmosfera međusobnog povjerenja i uvažavanja između učenika međusobno te između nastavnika i učenika, tako da učenici slobodno izražavaju svoje mišljenje i emocije spram datih djela. U poticajnoj atmosferi časa u kojoj se slobodno izražavaju mišljenja i emocije, doživljaj umjetničkog djela raste i jača, i ako se te emocije prenese u proces stvaranja tokom vježbe, metoda estetskog transfera daje rezultate (odnosno uspostavljena je interakcija između posmatrača i umjetničkog djela). Zadaci otvorenog tipa i metoda estetskog transfera pozitivno utječu na učeničku motivaciju u radu, oslobađaju maštu i razvijaju kreativnost. Učenici pobuđeni estetskim doživljajem i sami stvaraju maštovitija i kreativnija djela. Nastava mora poticati i razvijati likovno izražavanje, istraživanje, znatiželju, vizualno-likovni senzibilitet – općenito razviti likovnu kreativnost, a time i sposobnost uočavanja – ljubopitljivost, sposobnost brze percepcije i razvijanje vizualne memorije koja je u današnjem svijetu vizualnih komunikacija veoma potrebna. Nadalje, mora i podsticati istrajnost, upornost i spremnost na rad i potrebu za kvalitetom te razviti svijest da uloženi trud dovodi do postizanja „savršenog“ rješenja.

Dječija kreativnost se razlikuje od kreativnosti odraslih prije svega što djeca nemaju dovoljno iskustva, potrebna znanja odnosno informacije koje doprinose kvaliteti njihovog stvaranja, razvijenu radnu tehniku, ali imaju veću slobodu u stvaralačkoj igri i kreativnoj imaginaciji. Dijete uživa u stvaralačkom procesu neopterećeno ili manje opterećeno stvaralačkim produktom (Grgurić i Jakubin, 1996, str. 97). Likovni izraz je urođena sposobnost izražavanja, komuniciranja i oblikovanja. Tu sposobnost djeca ne uče i ne preuzimaju je od društvene sredine, već ona izvire iz prirodnih potencijala dječijeg bića. Iako je ta sposobnost likovnog stvaranja i izražavanja urođena svoj djeci, odnosno svim ljudima, ona se javlja ka rezultat individualnog likovnog rada i ima ta obilježja. Dijete pronalazi i stvara vlastite oblike kojima likovno izražava svoje viđenje svijeta. Prema tome, likovne

stvaralačke sposobnosti razvijaju se ili ometaju i slabe onoliko koliko je pojedinom djetetu dato ili uskraćeno pravo na njegovu individualnost.

ZAKLJUČAK

Nastava predmeta Likovne kulture mora forsirati individualni rad i težiti ka individualiziranoj nastavi koja se prilagođava sposobnostima i mogućnostima svakog pojedinog učenika. Svaki učenik treba osjećati stvaralačku slobodu, biti ono što jeste i imati pravo na individualno izražavanje i stvaranje. To najlakše postiže u sigurnom okruženju, u dobroj interakciji s drugim učenicima i nastavnikom, u vedroj, prijatnoj i stvaralačkoj atmosferi u odjeljenju.

Metodika likovne kulture, stoga, ima delikatan i veoma težak zadatak: učiniti proces likovnog obrazovanja, odnosno usvajanja vizualno – likovnog jezika jednostavnim, laganim i bliskim uzrastu učenika, dati mu elemente stvaralačke igre koja će pobuditi i poticati maštu, razviti kreativne i ostale intelektualne sposobnosti.

LITERATURA

- Bognar, L. (2012). Kreativnost u nastavi. *Napredak*, 153: 9–20.
- Čudina–Obradović, M. (1991). *Nadarenost, razumijevanje, prepoznavanje i razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Duh, M. (2004). *Vrednotenje kot didaktični problem pri likovni vzgoji*. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor.
- Duh, M. i Zupančić, T. (2011). Metoda estetskog transfera–opis specifične likovno–didaktičke metode. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 13(1/2011): 42–75.
- Grgurić, N. i Jakubin, M. (1996). *Vizualno likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- Jakubin, M. (1990). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike*. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Karlavaris, B. (1961). *Likovno vaspitanje od prvog do osmog razreda*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.
- Karlavaris, B. (1961). *Moje dete i likovno vaspitanje*. Beograd: Narodna knjiga.
- Karlavaris, B. i Kraguljac, M. (1981). *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja u osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta.
- Kvašček, R. (1971). *Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- Kvašček, R. (1974). *Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- Kvašček, R. (1996). *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- Kvašček, R. (1975). *Podsticanje i sputavanje stvaralačkog ponašanja ličnosti*. Sarajevo: Svjetlost.

INFORMACIJE O AUTORU

Biljana Vrbić – Mačak

Univerzitet u Zenici

Filozofski fakultet

e-mail: biljana.vrbic.macak@gmail.com